

Müze ve Toplum İlişkilerinde Eğitim, Sosyal Hareket ve Katılımın Yeni Boyutları

New Dimensions of Education, Social Movement, and Participation in Museum and Community Relations

Ceren Güneröz, Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzecilik Bölümü

Özet

Toplumsal değişimler müzenin rolünü, felsefe ve uygulama bağlamında değiştirmiş; müze açısından toplumu tanımaya zorunlu kılmıştır. Müze, toplumu tanımak için eser toplama, koruma-onarım, sergi tasarımı, tanıtım ve izleyici geliştirme alanlarında yeni stratejiler geliştirmek zorundadır. Bu nedenle müzenin varlık amacını ve felsefesini belirlemek, bu doğrultuda içerik oluşturmak ve izleyici geliştirmek, katılıma odaklanan sergi ve sunumlar hazırlamak, farklı yaş ve ilgi gruplarına yönelik eğitim etkinlikleri ve programlar geliştirmek günümüz müzelerinin ortak hedefleri arasındadır. Uluslararası Müzeler Konseyi başta olmak üzere müzecilik adına çalışmalar gerçekleştiren uluslararası kurum, kuruluş ve örgütlerin müze tanımına yaptıkları katkılara gerekçe olarak gösterilebilecek olaylar müzelerin demokratikleşme sürecinde daha eşitlikçi bir toplumun oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla paylaşımcı ve çeşitliliği merkeze alan uygulamalarla gündeme gelmelerini sağlamaktadır. Çağdaş müzecilik bir yaklaşım olarak müzenin, kamuya açık ve herkesin kolaylıkla fiziksel ve kültürel erişim sağlayabildiği bir alan olmasını gerekli kılmaktadır. Müzeler, tarihsel, sosyal, kültürel ve bilimsel konularda tartışma ortamını yaratabilecek düzeyde insan haklarına saygıyı öne çıkaracak, cinsiyet eşitliğini savunacak, sürdürülebilirliği ve toplumsal bütünleşmeyi vurgulayacak stratejiler belirlemeye başlayan kurumlar haline gelmektedir. Bu çalışma küreselleşme, değişen gündemler, ekonomik gelişmeler, teknolojiye bağlı değişimler, COVID 19 salgını vb. unsurların etkisiyle Uluslararası Müzeler Konseyi tarafından yapılan yeni müze tanımı çerçevesinde bir tartışma foruma dönüşen ve kabul değiştirmek zorunda kalan müzelerin, kültürel ve doğal mirası korumak, geliştirmek, yaygınlaştırmak, sürdürmek ve değişimlere ayak uyduracak biçimde toplumla birlikte hareket etmek adına topluma ulaşma süreçlerinde kullandıkları yöntemlere, uygulama örneklerine ve stratejilere odaklanmaktadır. Çalışmada doküman inceleme gerçekleştirilmiş, *müzeyle bir metin olarak yaklaşma* yöntemi benimsenmiş ve bu bağlamda konuya ilişkin örnekler metin olarak ele alınarak okunmakta; müzelerin yorum ve anlatım biçimleri, felsefeleri ve stratejileri ile katılıma ilişkin etkinlik tasarımları bütüncül olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Müzecilik, eğitim, toplum, sürdürülebilirlik, katılım.

Akademik disiplin(ler)/alan(lar): Müzecilik.

Abstract

Social alterations have changed the role of the museum in the context of philosophy and practice; made it necessary for the museum to know the society. The museum has to develop new strategies in the fields of collecting artifacts, conservation-restoration applications, exhibition design, promotion and audience development in order to get to know the society. For this reason, determining the purpose and philosophy of the museum, creating content and developing audiences in this direction, preparing exhibitions and presentations focusing on participation, and developing educational activities and programs for different ages and interest groups are among the common goals of today's museums. The events that can be cited as a justification for the contributions of international institutions, organizations, and organizations working on behalf of museums, especially the International Council of Museums (ICOM), make museums come to the fore with practices that bring sharing and diversity to the agenda in order to contribute to the formation of a more egalitarian society in the democratization process. As a contemporary approach to museology, it requires the museum to be an area that is open to the public and where everyone can easily access physical and cultural activities. Museums become institutions that begin to determine strategies that will highlight respect for human rights, defend gender equality and emphasize social integration, at a level which can create an environment for discussion on historical, social, cultural and scientific issues. This study focuses on the methods used by the museums, which have turned into a discussion forum within the framework of the new museum definition made by the International Council of Museums with the influence of the elements, and which had to change its shell, in the processes of reaching the society in order to protect, develop, disseminate, maintain and act together with the society in a way that keeps up with the changes. focuses on examples and strategies through the the effects of globalization, changing agendas, economic developments, changes in technology, COVID 19 epidemic, etc. In the study, document analysis was carried out, the method of *approaching the museum as a text* was adopted, and in this context, examples related to the subject are read as text as the interpretation and expression styles, philosophies and strategies of the museums and the event designs related to participation were evaluated holistically.

Keywords: Museology, education, community, sustainability, participation.

Academical disciplines/fields: Museology.

- **Sorumlu Yazar:** Ceren Güneröz, Müzecilik Bölümü, Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara Üniversitesi.
- **Adres:** Ankara Üniversitesi Gümüşdere 60. Yıl Yerleşkesi, Yavuz Sultan Selim Bulvarı 8/7, 06110 Keçiören, Ankara.
- **e-posta:** ckaradeniz@ankara.edu.tr
- **ORCID:** 0000-0001-5773-8557
- **Çevrimiçi yayın tarihi:** 19.01.2023
- **doi:** 10.17484/yedi.1076181

Geliş tarihi: 19.02.2022 / **Kabul tarihi:** 06.12.2022

1. Giriş

Müzebilim, müzenin çağlar boyu kat ettiği yolu farklı kanıtlarla ve değişim çıktılarıyla gözler önüne süren bir alandır. Müze, farklı bilim alanlarına ilişkin araştırma ve sonuç sunumlarıyla paylaşmaya başlayan bir kurum haline gelmeye başladığı 19. yüzyıldan beri sanat tarihi, arkeoloji, jeoloji ve paleontoloji gibi disiplinlerin gelişim anahtarı olarak kabul edilmektedir. Bilimin topluma iletilmesinde, araştırmacı ve stajyer gibi ilgililerin yetiştirilmesinde kilit rol oynamaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana toplumsal değişimler müzenin rolünü, felsefe ve uygulama bağlamında değiştirmiştir; müze açısından toplumu tanımayı ve toplumun farklı kesimlerine yönelik çalışmalar yapmayı zorunlu kılmıştır. Müzenin varlık amacını ve felsefesini belirlemek, izleyici geliştirmek, katılıma odaklanan sergi ve sunumlar oluşturmak, farklı yaş ve ilgi gruplarına yönelik eğitim etkinlikleri ve programlar geliştirmek çağdaş müzelerin ortak hedefleridir. Bu çalışma küreselleşme, teknolojik değişimler, hızla değişen gündemler, ekonomik gelişmeler vb. unsurların etkisiyle foruma dönüşen müzelerin, kültürel ve doğal mirası korumak, geliştirmek, yaygınlaştırmak ve sürdürmek adına topluma ulaşma süreçlerine odaklanmaktadır.

1990'dan itibaren müzeler daha eşitlikçi bir toplumun oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla çeşitli müzecilik felsefe ve yaklaşımlarını benimsemişler; modern, postmodern (post-müze), paylaşımcı ve çeşitliliği gündeme alan uygulamalarla gündeme gelmişlerdir. Bu yeni müze çalışmalarının tamamı müzecilik alanında gelecek tasarımlarına odaklanmaktadır. *Yeni müze kuramı*, *eleştirel müze kuramı*, *yeni müzebilim* ve *postmodern müze* gibi terimler müzenin *modernist* nitelikleri yıkışı, farklı bir anlamla elit, otoriter, tek yönlü, seçkinci, dışlayıcı ve tutucu müze anlayışını kırmaya yönelik çalışmalar olarak yorumlanmaktadır. Bugün müze tamamen post modern yaklaşıma yönelmektedir. "Bu yaklaşım müzeyi ulusal-ötesi, kültürlerarası ya da *melez* kimlikleri demokratik bir çerçevede bir araya getiren bir kültür platformu olarak kabul eder ve müze için ulusun, toplumun ve bireyin refahını ve mutluluğunu savunmak yönünde bir misyon geliştirir" (Lucija vd., 2017; Sandell & Nightingale, 2012).

Melez müze terimi de müzeleri, bilim ve keşif merkezlerini bir araya getiren kuruluşlar için kullanılmaktadır. Melez müzeler disiplinler arası kuruluşlardır. Son yıllarda dünyadaki *müze patlaması* müzenin yöntemlerini olduğu kadar toplumsal ve kültürel işlevlerini de etkilemiştir. Müzeler bu bağlamda bir *forum*, *agora* ya da *kültür merkezi* olarak kabul edilmektedir. Çağdaş müzelerin öncelikleri özgün nesnelere ve eserlere sergilemenin yanı sıra bu nesnelere üzerinden yaşantı sağlamaya ve deneyim üretmeye doğru gelişmiştir. Melez müzeler de hem nesneyi hem de insanı önemseyen, eski ve yeni teknolojileri bir arada kullanan müzeler olarak yaygınlaşmışlardır.

Malraux'nun (1956), "bir nesneyi müzeye koymanın bile ona önem ve değer vereceğine ilişkin *müze etkisi* olarak adlandırılan kuramının etkisiyle müzelerin nesnelere dikkatle bakılacak şeylere dönüştürmesi yaklaşımı son yirmi yılda yaşanan müze çeşitliliği artışını desteklemiştir" (Henning, 2006). Malraux'nun kuramıyla aynı dönemde gündeme gelen dünya barışı, etnik uyum, etkin vatandaşlık, kültürel çeşitlilik vb. kavramları müzelerin de toplumsal amaç ve işlevlerini yeniden değerlendirmelerini sağlamıştır. Müzelerin 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın ilk yarısında çalışma felsefelerini ve amaçlarını koruma, yorumlama ve eğitim çalışmalarında ilerleyecek biçimde değiştirmeleri *birinci müze devrimi* olarak adlandırılır. Aynı süreçte müzenin toplumun gereksinmelerine yanıt vermesi gereken bir sosyal kurum olduğu inancı yaygınlaştığından toplumsal işlevlerini öne çıkarmaya başlamışlardır.

Geleneksel müze kavramı ve işlevleri ICOM'un 1972'de Santiago (Şili)'da yapılan UNESCO-ICOM yuvarlak masa toplantısında tartışılmış, müzelerin genel olarak toplumsal ve kültürel konularda nasıl yardımcı olabileceği masaya yatırılmıştır. Bu bağlamda "potansiyel müze izleyicisi olabilecek yerel topluluklara odaklanmanın, müze açısından bulunduğu bölge ile bütünleşmenin ve doğal, kültürel ve toplumsal çevreye duyarlı müzecilik politika ve yaklaşımları geliştirmenin önemi tartışılmış ve müzenin toplumsal işlevleri kesin ifadelerle belirlenmiştir" (Onur, 2014).

Santiago toplantısına göre;

Müze *toplumun hizmetinde* olan bir kuruluştur. Bu bağlamda, yerellik, yerel farklılık, aidiyet kavramları müzeler arasında öne çıkmış ve *yeni müzebilim* kavramı gündeme gelmiştir. Bir terim olarak *yeni müzebilim* 1950'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde müzenin eğitim rolünü vurgulamak için kullanılmış; 1980'lerin sonlarında İngiltere'de *müze iletişimi* konusunu gündeme getirmek için yeniden ortaya çıkmıştır. Yeni müzebilim 1970'den sonra, halkın sadece müze ziyareti sırasında etkileşimli sergiler aracılığıyla katılımını sağlayan bir yaklaşım olarak kabul görmez; aynı zamanda halkın kendi geçmişlerini

belirlemeye, yorumlamaya katılmalarını da sağlayan bir yaklaşım olarak kabul edilir. Yeni müzebilimin taraftarları topluluğu kendi yerleri hakkındaki değerlendirmeye katılmaya çağıran yerel müzelere duyulan gereksinmeyi sürekli olarak vurgularlar. (Ross, 2004)

Terim; Peter Vergo tarafından 1989'da yayına hazırlanan *The New Museology* isimli kitapta ele alınmıştır. Kitapta yeni müzenin farklı topluluklara ulaşması gerektiğine ve nesneden çok insan için daha gözle görünür bir çabayla üretmesi gerektiğine yer verilmiştir. Ancak Onur (2014), bu kitaptaki yeni müze yaklaşımının İngiliz bakış açısını ortaya koyduğunu ve çoğu İngilizce konuşulmayan ülkelerde müzelerin doğası ve amacı hakkında yazılanları görmezden geldiğini belirtmektedir. Oysa ABD'de toplum için müze yaklaşımını kısmen inşa eden ve özellikle müzenin didaktizmden uzak, kendiliğinden ve özgürce öğrenme ortamı olduğunu sezen, kütüphane ve müzeyi doğrudan kamu malı olarak kullanmanın yöntemlerini araştıran John Cotton Dana (1856-1929)'dan bu yana müzelerde toplumsal işlevler için somut adımlar atılmaya başlanmış; müzenin geleneksel işlevlerine yapılan vurgu yerini çağdaş konulara bırakmıştır (Maffei, 2014, s. 7). Gordon'a (2005, s. 357) göre, John Cotton Dana ile başlayan toplumsal müzeciliğin temel ilkesi, müzeciliğin ve kültürel miras yönetiminin toplumun kendisi tarafından yürütülmesidir. Bu süreçte müze ve kültürel miras uzmanları topluma gerekli girdiyi sağlamak, müzenin fiziksel alanlarını izleyicilere açmak, eğitsel ve bilimsel kaynak gereksinmelerini karşılamak ve toplumun fikirlerine ve yönlendirmelerine açık olmak amacındadır.

Toplumsal müzecilik kapsamında müzeler, eğitimdeki ilerlemeci yaklaşımdan etkilenmiş, eğitim felsefesindeki *ilerlemecilik akımının* eğitimin sürekli bir gelişim içinde olduğu savından hareketle bu savın en önemli uygulama alanları haline gelmişlerdir. İlerlemeci yaklaşımı benimseyen eğitimciler yeni bilgiler ve değişimler ışığında eğitimin özünün, tecrübenin sürekli olarak yeniden inşa edilmesi olduğunu ileri sürmüş, öğrenme için demokratik öğrenme ortamları oluşturulması gerektiğine ve aktif öğrenme benimsenerek öğrenmenin kişilerin ilgisine göre şekillendirilmesi gerektiğine inanmışlardır. Hein (2012, s. 42), ilerlemecilik yaklaşımını ve ABD'deki müzelerde *toplumsal müzecilik* yaklaşımına evrilme hikâyesini Charles Willson Peale, John Cotton Dana, Louise Connolly, Anna Billings Gallup, Laura Mary Bragg ve John Dewey gibi eğitimcilerin çabalarına dayandırmaktadır. Newark Müzesi kurucusu John Cotton Dana, müzecilik yaklaşımında halkın güzel olandan zevk almasını ve estetik algısını geliştirmeyi amaçlamıştır. *Halkın müzesi* olarak adlandırdığı Newark Müzesi'nde ve Newark Kütüphanesi'nde öncelikle kadın personel istihdam ederek müzede cinsiyet eşitliğine dayalı çalışma koşulları oluşturmuştur. Müzelerde yerel sanatçıların çalışmalarının da sergilenmesini sağlayarak ABD'nin kendine özgü müzecilik yaklaşımını oluşturmasına katkı sağlamıştır. Müze girişini ücretsiz yapan Dana, okullara ve kütüphanelere ödünç eser verme hizmetine başlamış, müze için eğitim setleri ve kitapçık örnekleri geliştirmiştir. Newark Müzesi göçmenlere ve işçi sınıfına müzede yaygın eğitim olanakları sunan toplum programları ile tanınmıştır (Hein, 2013, s. 66). Bu uygulamaların ardından 1950'de müzelerde devam eden *eğitim* vurgusu postmodern yeni müzebilimin geçerlik kazanmasıyla birlikte Batı ülkelerinde sömürgecilığe, kimliğe, göçe, toplumla bütünleşmeye, kültürel çeşitliliğe ve toplumsal cinsiyete odaklanmaya başlamıştır. Bu yaklaşımla birlikte müze, sergi tasarlarırken yeni ve farklı yorum yaklaşımları kullanmaya başlamış ve eğitim aracılığıyla yeni izleyicilere ulaşmıştır.

2. Müze ve Toplum İlişkisinin Dünü ve Bugünü

Preziosi ve Farago'ya (2004, s. 14) göre, müze dünyayı kavrama teknolojisidir. Greenhill'a (2007, s. 26) göre ise, müze sadece araştırma, eğitim ya da eğlence yeri değildir. Müzenin koleksiyon oluşturma eyleminin siyasal, ideolojik ya da estetik boyutları vardır. Sergilenen nesnelere neden diğerlerinden daha fazla sergilenmeye ya da saklanmaya değer olduğu; müzenin çeşitli kültürlerle özgü nesnelere nasıl kabul edeceği ya da reddedeceği gibi soruları yanıtlamak önemlidir. Message (2006, s.604), çağdaş müzenin kendisini çağdaş fiziksel özellikleriyle, kültür nesnelere, tarihi kalıntıları ve deneyimleri paylaşmaya adanmış bir kurum olduğunu ifade etmiştir. Müze artık sadece belirli bir kesimi temsil ettiği düşünülen kültür nesnelere sergileyen ortam değildir. Bu nedenle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren neyin değerli olduğu ve değerli olanın müze izleyicilerinin ilgisine nasıl sunulması gerektiği ciddi bir tartışma konusudur. Müzeler performanslarını değerlendirmiş, müze birimlerini ve uzman personeli çeşitlendirmiş, demokratik toplumu oluşturma ve halkı tanıma yönünde yeni ziyaretçi geliştirme sistemleri kurmuş ve müzenin önemli bir toplumsal işlevi olan eğitimi yeniden tasarlamaya başlayarak *kapsayıcı* (ing. *inclusive*) ve *yanıtlayıcı* (ing. *responsive*) sıfatlarıyla anılmaya başlamıştır.

Kapsayıcı müze (ing. *inclusive museum*), müzecilik çalışmalarında müzenin toplumsal rolüne odaklanır. Kapsayıcı müze kültürel çeşitliliği güçlendiren, cinsiyet eşitliğini gözeten, demokratik tartışma platformu olarak kullanılabilen, toplumun farklı kesimlerine bir araya gelme ve çalışma olanakları sunarak tarihi, kültürü, sanatı ve gündelik yaşam algısını yeniden şekillendirebilen dinamik bir kurumdur. Toplumu yansıtmada farklı yorumları ve uygulamaları izleyicisiyle buluşturan bu müze aynı zamanda toplumsal kabul ve dışlanma konularında aktif politika yapıcı olmak durumundadır (Sandell, 2003, s. 46; Tlili, 2008, s. 127). *Kapsayıcı müze (inclusive)* koleksiyon oluşturma politikasında, ziyaretçi geliştirme çalışmalarında, iç ve dış yapı unsurlarının ulaşılabilirliğinde, sergi tasarımında, sergi yorumunda ve topluma hizmet uygulamalarında kendisine bir kurum olarak daha geniş bir perspektiften bakabilme özelliğini kazanmıştır.

Yanıtlayıcı müze (responsive) ise, duyarlı, esnek ve uyumlu sözcükleriyle karşılanabilir. Kapsayıcı müzeyle benzer özellikler gösteren bu müzecilik yaklaşımında Lang, Reeve ve Woollard (2006, s. 230) müzenin uygulamalarını şöyle özetler:

- i. *Ulaşılabilirlik*: Yanıtlayıcı müze ulaşılabilir olmalıdır. Fiziksel, sosyal, kültürel, zihinsel ulaşılabilirliğin her şey üzerinde etkileri vardır.
- ii. *Yenilikçilik*: Yanıtlayıcı müze sergi, tasarım ve yorum programlarında yenilikçi olmak ve farklı izleyicilerin ve öğrenme tarzlarının gereksinimleri içindir.
- iii. *Finansal Sürdürülebilirlik*: Yanıtlayıcı müze sürekli ve değişik fonlar sağlamalıdır.
- iv. *Yeterlik*: Yanıtlayıcı müze profesyonelliği geliştirmek amacıyla müze çalışanlarını deney yapmaya, öğrenmeye ve sürekli uygulama yapmaya teşvik eder.
- v. *Bilgi ve iletişim Teknolojilerini Kullanma*: Yanıtlayıcı müze bilgi teknolojilerini öncelikle serbest seçimli ziyaretlerin niteliğini artırmak için kullanılmalıdır. Teknolojiyi sanal müze oluşturmak için de etkin biçimde kullanılmalı ve sadece sanal müze oluşturmak için değil, sanal ziyaretçiyi koleksiyonların yorumlanmasına bizzat katılmaya yöneltmek içinde aktif olarak kullanılmalıdır.
- vi. *İzleyici geliştirme*: Yanıtlayıcı müze izleyici merkezli olmalıdır. Müzenin ziyaretçi-merkezli olma özelliği bütün örgütü kapsar. Müze politikaları (toplama, sergileme, koruma-onarım, eğitim, yorum, tanıtım vb.), yönetim yapıları, personel gelişimi, kaynak bulma, pazarlama ve tanıtım yapılması süreçleri bir bütündür ve birbiriyle bağlantılıdır.
- vii. *Diyalog-İletişim Yeteneği*: Yanıtlayıcı müzenin izleyicileriyle ve gelecekteki potansiyel izleyicileriyle diyalogu, sadece bilgi vermekten ibaret değildir; aynı zamanda dinlemeyi, topluluklara daha fazla denetim için olanaklar sunmayı ve onların müze çalışmalarına katılımını da içerir.
- viii. *Öğrenme Merkezlik*: Yanıtlayıcı müze öğrenme merkezlidir. Müzenin öğrenme-merkezli olması uygun ve zengin öğrenme çevreleri yaratmak ve etkili bir okul dışı öğrenme ortamı olmaktadır. Müze aynı zamanda yetişkinler ve aileler için de bir yaşam boyu öğrenme merkezidir.

Toplumların kendilerini ve başka toplumları tanıma gereksinimini en iyi karşılayacak kurum müzedir. Yanıtlayıcı ve kapsayıcı müze yaklaşımları müzelerin potansiyellerini değerlendirerek daha iyi bir dünya oluşturmada nasıl yardım edeceklerini sorgulamaları gerektiğini savunur ve müzeciliğin felsefe, yaklaşım ve uygulama bağlamında yönelimlerinin de değiştiğini gösterir. Walsh (1992, s. 106), müzelerin geleceği için başarılı anahtarın müzenin, bulunduğu bölgenin gelişmesi için "kolaylaştırıcı" olarak çalışması olduğunu savunmaktadır.

Sandell (2003, s. 47)'e göre, müzelerin toplumsal rolü ve etkisi konusunda artan araştırmalar, toplumsal kabul ve dışlama konusunda müzelerin amaçlarını ve hedeflerini yeniden düşünmeyi, müzenin toplum içindeki rolünü ve toplumla ilişkisini yeniden tartışmayı gündeme getirmektedir. Müzeler toplumsal kabul konusunda aktif biçimde çalışmalı ve müzelerin toplumdaki rolü ve amacı konusundaki paradigma değişimini kabul etmelidirler. Müzeler toplumsal kabul konusunda bireye özsaygı, güven ve yaratıcılık konularında destek ve motivasyon vererek olumlu katkı sağlayabilirler. Topluluk düzeyinde müze topluluklara kendi kendini yönetme, müze süreçlerine katılım, kendi yaşamını kontrol etme, komşuluk ve diyalog geliştirme konularında yardımcı olabilirler (Kreps, 2009. s.4). Bunların yanı sıra ön yargıları kırma, saygı ve anlayış geliştirme süreçleriyle izleyicilerin yanında dururlar. Lang, Reeve ve Woollard (2006, s. 231)'ın vurguladığı "yanıtlayıcı müze" özelliklerini gösterebilmek için müzenin sağlık, refah, sosyal hizmet alanlarında çalışan kurum ve kuruluşlarla iş birliği yaptığı ve disiplinlerarası çalışma becerilerini geliştirmeye çalıştığı izlenmektedir.

Müzenin toplumsal rolü Uluslararası Müzeler Konseyi tarafından 2022 yılında Prag'da gerçekleştirilen toplantıda yeniden gündeme gelmiş ve yeni müze tanımına yansımıştır:

Müze, somut ve somut olmayan mirası araştıran, bir araya getiren, koruyan, yorumlayan ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen topluma hizmet eden kalıcı bir kurumdur. Halka açık, erişilebilir ve kapsayıcı yapılarıyla müzeler, çeşitliliği ve

sürdürülebilirliği teşvik eder. Etik ve profesyonel bir anlayış ve toplulukların katılımıyla şekillenen iletişim ve işleyişleriyle, eğitim, keyif, düşünce ve bilgi paylaşımı içeren çeşitli deneyimler sunarlar". (ICOM, 2022)

Tanım tüm müzeler için ortak bir zemin oluşturmakta ve günümüzde müzelerin toplumsal işlevi açısından yaşanan değişimlerle ve yapılan uygulamalarla uyumlu hale gelmiştir.

2.1. Katılımcı Müze

2000'li yıllar müzeler için katılım çağıdır. 2007 yılından itibaren müzecilikte teknolojinin sıkça kullanılması, sosyal medyanın geçilemez yükselişi izleyicilerin müze katılımcısı haline gelmelerini sağlayan gelişmelerdir. *Katılım Çağı* müzeler ve izleyiciler için müzeye ilişkin tutumsal ve davranışsal bir devrim olarak kabul edilmektedir. İnsanların bireysel olarak kullanmalarına olanak tanıyan teknolojilerin yaygınlaşmasıyla müze web sayfalarına bağlanmanın kolaylaşması, global olarak müzelerle iletişim kurma olanaklarının artması ve izleyicilerin kendi tercihlerine ve ihtiyaçlarına yönelik deneyimleri müzeler aracılığıyla yaşayabilecekleri seçeneklerin artması katılım beklentilerini de artırmıştır.

Jalving (2017, s. 8)'e göre, katılım hayatımızın anahtar bir özelliği haline gelmiştir. Paylaşarak, beğenerek, bireysel olarak şekillendirilip üretilen içerikler, tweet atma, Instagram paylaşımları gerçekleştirme ve blog oluşturma müzelerle büyük ölçüde katılımın gerçekleştirildiğinin de kanıtıdır. Müzelerin izleyici merkezli kurumlar olduğu vurgusu ilk kez John Cotton Dana'nın çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Bu yaklaşım Sosyo-müzecilik (*socio museology*) çalışmalarını başlatmış ve sadece müzelerin değil kütüphane vb. kurumların da ziyaretçi-merkezli politikalar benimsemeleri ve uygulamaları gerektiği üzerinde durmuştur. Simon (2010, s. 30)'a göre, katılımcı kültür kurumu katılımcılarının oluşturduğu, paylaştığı ve kendisiyle kurulan ilişki ve etkileşimlere olumlu yanıt ve karşılık veren bir kurumdur. Bu kurumla izleyicileri arasında oluşturmak, paylaşmak ve ilişki kurmak üzerine yoğun bir etkileşim söz konusudur.

Müze başta olmak üzere birçok kültür kurumunun *toplum tarafından benimsenmeme* riski bulunmaktadır. Bu kültür kurumunun izleyiciler tarafından kendi yaşamlarına uygun bulunmaması, bu kurumların hiç değişmeyen yapısı, otoriter yaklaşımları, toplumdaki uzak durmaları ve yeterince sosyal bulunmamaları benimsenmeme riskini artırır. Müze de bu risklerle karşı karşıyadır. Dolayısıyla bu riskleri en aza indirmek ve her alanda sürdürülebilirliği sağlayabilmek amacıyla izleyicilerine yönelik farklı katılım stratejileri geliştirmelidir. Bu stratejiler aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

1. İzleyicinin müzeye katkıda bulunması
2. İzleyicinin müzeyle iş birliği yapması
3. İzleyicilerle birlikte oluşturması

Sosyal grupların birlikte katılabileceği sergiler geliştiren, farklı bir ifadeyle katılımcı sergilere, kullanıcılar tarafından yönlendirilebilen ve bu nedenle öğrenme süreciyle doğrudan ilişkili sergiler geliştirmek müzenin değerini ve talep edilmesini artıran özellik olarak kabul edilmektedir. Bu müzeler; ziyaretçiler arasında sosyal etkileşim fırsatları oluşturmaya çalışırlar.

Müzedeki katılım çalışmaları Graham Black (2005, s. 155) ve Nina Simon (2010, s. 30)'un müze izleyicilerinin sergi tasarım süreçlerine katılım aşamalarını açıklayan kuramlarında ayrıntılı biçimde tanıtılmaktadır. Black ve Simon'un çalışmalarından katılımlı bir serginin aşağıdaki genel özelliklere sahip olduğu sonucu çıkarılabilir:

- *Yer almak*: Kalıcı sergilerin dönüştürülmesine yardımcı olabilecek küçük yaklaşımlara odaklanmak.
- *Yaratıcı yanıtlar verme*: Doğrudan koleksiyonlarla etkileşim kurmak.
- *Katkıda bulunma*: Yansıtmak ve yanıtlamak / içeriğe ekleme yapmak.
- *Aidiyet*: İzleyicileri müzeyle bir öğrenme yolculuğunda eşit katılımcılar olarak tayin etmek.
- *Güçlendirme*: İnsanları ve toplulukları daha geniş bir toplumla aktif olarak ilgilenmeleri ve böylece kendi yaşamlarını iyileştirmeleri için güçlendirmeye çalışmak.
- *Harekete geçmek*: Davranışı aktif olarak etkilemek.
- *Akıllı katılım*: Yeni teknolojiyi aktif kullanmak.

Simon'a (2010) göre,

İzleyicilerin müzeye katkıda bulunabilecekleri en temel süreç müze süreçlerine katkı yapmaktır. Yeni projeler geliştirerek, yeni sergi tasarımı gündeme geldiğinde ya da yeni etkinlikler planlanacakken müzeye katkıda bulunmak temel örnekler arasında yer alır. Müze sergilerine yazılı olarak ya da yüz yüze görüşmelerle geri bildirim vermek, müze sergilerine kişisel nesnelere ya da anıları vb. ile katılmak, müze geribildirim panolarına, anketlerine vb. yorumla katılmak ve müze web sayfalarında ilgili bölümlerde yorum yapmak en sık karşılaşılan katılım biçimleri arasındadır.

Müzeye izleyicinin bu şekilde katılmasının sağlanması müzeye ilişkin deneyimleri ve sesleri çeşitlendirmek ve kişiselleştirmek amacını taşır. Bu çalışmalarda çalışmanın özelliğine göre, ziyaretçilerin aktif katılımına bağlıdır. Müzedeki katılım çalışmaları izleyicilere, kendilerini ifade etmek için özel, açık seçik olanaklar sağlamaktadır. Daha önce edinilen bilginin üzerine yeni bilgiler ekleyerek katılımı ulaşılabilir hale getirir. İzleyicilerin zamanına ve yeteneklerine saygı duyarak fikirlerini diğerleriyle paylaşmalarına olanak sağlar ve izleyicilerin katkılarını nasıl sergileyeceğini, saklayacağını ya da kullanacağını açıkça belirterek kuruma ilişkin önyargılarının kırılmasına etkili olur. Öte yandan bu çalışmalar yeni sergilerin, programların ya da yayınların özgünlüğünden ve doğruluğundan emin olmak için uzmanlarla ya da topluluk temsilcileriyle görüş alışverişi yapmak için uygun olduğu bilinmektedir.

Simon, *müzelerde sosyal katılımın hiyerarşisi* ile ilgili bir argüman geliştirmiştir. Temel insan ihtiyaçlarında olduğu gibi, müzelerde (ve diğer içerik platformlarında) deneyim tasarımının birçok düzeyde gerçekleşebileceğine ve kendisinden önce gelenleri tatmin etmeden veya en azından anlamadan en üst seviyeye ulaşmasının zor olacağına inanmaktadır. Müzelerde söylev vermenin önündeki engellerden biri, tasarımcıların içerikle etkileşime giren bireylerden birbirleriyle etkileşime giren bireylere doğrudan atlamak istediği gerçeğidir. Yabancıları birbirleriyle konuşurmak çok zor bir iştir, dolayısıyla Simon müzelere izleyicileri birbirleriyle anlamlı bir konuşma yapabilmeleri için yalnız bırakmaları gerektiğini önermektedir. Müzede sergiye ilişkin yorumlar yapmak teşvik edilmelidir. Simon (2010)'un geliştirdiği müze sosyal katılım hiyerarşisi aşağıdaki gibidir:

Seviye 5: Müzede biz (içerikle kolektif sosyal etkileşim sağlanır)

Seviye 4: Müzede benden bize (içerikle bireysel, ağ bağlantılı, sosyal etkileşim sağlanır)

Seviye 3: Ben & ben ve ben & müze (içerikle bireysel, ağ bağlantılı etkileşim sağlanır)

Seviye 2: Benimle müze (içerikle bireysel etkileşim)

Seviye 1: Müzeden bana (içeriğin bireysel olarak alınması)

1.2.1. Seviye 1: Birey içeriği alır (müzeden bana)

Bu modelde müze, kullanıcının pasif olarak alması için içeriği teslim eder. *Bir esere bakmaktasınız. Bir video seyredin. Bir haber klibi dinleyin. Bir etiketi okuyun* gibi. Kullanıcının bağlılık seviyesi içeriğe karşı ilginiz ve tek başına veya arkadaşlarıyla beraber içerik üzerinde kafa yorma isteğiyle kendiliğinden belirlenir. Başarılı bir seviye 1 deneyimi, izleyiciler için anlamlı ve ilginç bir içeriği ön plana çıkarır.

1.2.2. Seviye 2: İçerikle bireysel etkileşim (benimle müze)

Müzelerdeki çoğu etkileşimli içerik bu kategoriye girer. Sergi, kullanıcıya içerikle oynaması için fırsat verir. *Düğmeye basın. Balonu düşürün* gibi. İçerik size hitap edebilir, ancak etkileşimli deneyim ağa bağlı değildir; yani, içerikle olan etkileşimleriniz, ne başkalarının içerikle olan etkileşimlerinden etkilenir ne de onları etkiler. Farklı bir ifadeyle sosyal katılım düzeyi kendiliğinden belirlenir. Başarılı bir ikinci seviye deneyimi kendi yararına olan etkileşim üzerine değil seviye 1 deneyimine dayanır. Sağlanan etkileşim, ziyaretçinin içeriğe katılımını artırır.

1.2.3. Seviye 3: İçerikle bireysel, ağ bağlantılı etkileşim (ben & ben & ben & müze)

Bunlar içerikle olan bireysel etkileşiminizin ağa bağlı olmadığı deneyimlerdir, böylece her bireyin etkileşiminden tüm kullanıcı grubu sınırlı ölçüde yararlanabilir. Örneğin amacı ne olursa olsun *oy kullanma* bu kategoriye girer. Davranışınız diğerlerinden etkilenmez veya onların davranışlarını etkilemez, ancak izleyici diğerlerinin aynı şartlarda nasıl davrandıklarının farkında olur. Kullanıcının ürettiği içeriğe izin veren birçok müze programı bu durumdadır. Bu seviyede konu hakkındaki görüşünüzü video kioskuna kaydedebilirsiniz ve diğerleri sizin videonuzu izleyebilir. Başarılı bir üçüncü seviye deneyimi, aynı içeriği kullanan başkalarına karşı kendinizi bağlı hissetmenizi sağlar; izleyiciler onların yaptığı gibi başkalarının neden oy kullandıklarını/ kendilerini ifade ettiklerini merak etmeye başlarlar.

1.2.4. Seviye 4: İçerikle bireysel, ağ bağlantılı sosyal etkileşim (müzedeki benden bize)

Bu seviye web 2.0 sitesinin bulunduğu seviyedir. Bireyler içerikle tek tek etkileşime girer, ancak diğer kullanıcıların yorumları ve bağlantılarıyla etkileşimleri bulunmaktadır ve mimari bu bağlantıları otomatik olarak destekler. Kullanıcıların içeriğe verdikleri reytingler, etiketler ve yorumlarla ağ oluşturularak, bireyler birbirine bağlanır ve içerik etrafında etkileşime girerler. Başarılı bir dördüncü seviye deneyimi, bireysel tecrübeyi arttırmak için sosyal etkileşimi kullanır. Kullanan kişi sayısı arttıkça etkinliğin verimi yükselmektedir.

1.2.5. Seviye 5: İçerikle kolektif sosyal etkileşim (müzedeki biz)

Bu seviye, insanların içeriğin etrafında birbirleriyle doğrudan etkileşime girdiği bir süreçtir. Kişisel tartışmalar, yararlı web bülten panoları ve liste hizmetleri bu kategoriye girer. Faydalı seviye beş deneyimleri, kullanıcılar arasında saygıyı artırır, topluluk gelişimini teşvik eder ve içeriğin ötesindeki etkileşimi destekler.

Her seviyede, etkileşim ve katılım önceden var olan içerik etrafında gerçekleşebilir. İnsanlara katılım etkinlikleri sunmanın içerikle etkileşime girme veya kendi içeriğini yaratma fırsatlarının arttığını düşünen birçok müzenin en fazla ikinci veya üçüncü seviyeye ulaşması yeterli bulunmaktadır. İçerik ile daha derin bağlantı kurma, sosyal mekân olarak müzenin daha fazla takdir görmesi ve diğer ziyaretçilerin farkındalığını arttırması gibi yararları sayesinde müzeler için önemlidir.

Londra Wallace Collection tarafından 2010 yılında açılan *Shhh! It is a Secret (Şşşş! Bu Bir Sır)* isimli serginin tasarım, rehberlik ve eğitim süreçlerini ilköğretim öğrencileri ve müze uzmanlarının iş birliğine dayalı yoğun katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Müzenin öğrenme birimi müze yönetimine bazı nesnelere sergilenme biçimlerini çocuklara göre hazırlamak istediklerini bildirdikten sonra çocuklara yönelik bir sergi hazırlamaya karar vermiş; müze yakınındaki St. Vincent İlköğretim Okulu ile bir işbirliği protokolü imzalayarak bu okuldaki ilköğrencilerine müze koleksiyonunu gezdirmiş ve tüm koleksiyonu temsil edecek depodaki nesnelere oluşan bir geçici sergiyi müzecilik yaklaşımları doğrultusunda uzman desteği vererek çocukların oluşturmasını sağlamıştır. Küratörlük (nesnelere seçimi), yorumlanması, sergilenmesi, sergi planının hazırlanması, kurulum, pazarlama-tanıtım ve hatta rehberlik etkinlikleri çocuklar tarafından organize edilmiş ve müze uzmanlarının danışmanlığında gerçekleştirilmiştir.

Rand (2002, s. 158)'a göre, katılım müze içinde kültürel mirasın yaratıcılarının (dolaylı yollardan müze nesnesi aracılığıyla ya da doğrudan katılımı), müze uzmanlarının, diğer müze paydaşlarının öğrenme, eğlenme ve ilham kaynağı oluşturma sürecine katkıları içermektedir. Müze dışından katılım, müze ziyaretçiler tarafından sergi ve gösterimlere katılım, eğitim etkinliklerine katılım, canlı sunumlar ve rehberli turlara katılım, müze yayınlarını takip etme ve müzenin bilgi servislerinden yararlanma faaliyetlerini kapsar. *Shhh! It is a Secret (Şşşş! Bu Bir Sır)* Projesi müze içi ve dışı katılımı olanaklı hale getiren çalışmalardan biridir. Projede, öğrenciler küratörlük hakkında müzeden ayrıntılı bilgi almışlardır. İkinci aşamada Wallace Koleksiyonu ve bu koleksiyona ilişkin bilgileri çocuklara verebilecek, müze uzmanları ve öğretmenlerden oluşan bir öğrenme ekibi oluşturulmuştur. Üçüncü ve son aşamada St. Vincent Okulu ile bir protokol oluşturularak iş birliği çalışması resmi biçimde başlatılmıştır. Genç küratörler, tasarım ekibi, yorum ve sunum ekibi, pazarlama ve basın ekibi olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Bir amacı hayata geçirmek için bütün müze birimleriyle bir okulun işbirliği geliştirmesi, okul ve müze arasında iyi bir iletişimin kurulması, çocukların farklı uzmanlarla iletişim kurarak bir iş ortaya çıkarma yeteneği, çocukların istek ve ihtiyaçlarına yanıt verecek esnekliğin sağlanması, çocuklarla uygun, uyumlu ve ahenkli bir etkileşimin kurulması, tüm katılımcı kişi ve birimlerin sorumluluklarını yerine getirmesi, çocukların motive edilmesi ve bu motivasyonun sürdürülmesi ve tüm yüklenicilerin belirli aralıklarla profesyonelce toplantılar yaparak, ilerleme raporları hazırlamaları projenin somut başarıları olarak kabul edilmektedir (Bryant & Mileham, 2010, s. 3).

3. İzleyici Geliştirme

Kapsayıcı ve yanıtlayıcı müze izleyici merkezlidir. Müzenin ziyaretçi-merkezli olma özelliği bütün müze örgütünü kapsar. Müze politikaları (toplama, sergileme, koruma-onarım, eğitim, yorum, tanıtım vb.), yönetim yapıları, personel gelişimi, kaynak bulma, pazarlama ve tanıtım yapılması süreçleri bir bütündür ve birbiriyle bağlantılıdır. Müzede katılım aynı zamanda müzenin demokratikleşmesinin sağlanmasıdır. Farklı bir ifadeyle müze ile ziyaretçi arasında bilgi, beceri, kaynak ve güç paylaşımının en üst düzeye ulaştığı süreci temsil eder.

Lang vd. (2006, s. 228), izleyicilerin gereksinmelerinin müzede *izleyici önceliği* kavramını gündeme getirdiğini belirtmektedir. Genç ve yaşlı; yeni başlayan ve deneyimli yetişkin öğrenciler ve turistler; sürekli müze personeli ve sözleşmeli ya da gönüllü kişiler vb. ziyaretçi önceliğinin sağlanması için çalışmaktadır. Farklı kültürel altyapılardan izleyicilerin farklı öğrenme tarzları vardır ve bunu göz önünde bulundurarak farklı öğrenme tarzlarına yönelik etkinlik gerçekleştirmek önemlidir. Küçük çocuklarla ve ailelerle çalışırken farklı öğrenme tarzlarını kullanmak önemlidir: Dramalar, öyküler, sanat, dans, film vb. Dokunmalı etkinliklere her zaman başvurulabilir. Müze tiyatrosu özel bir sunum ve yorumun tamamlayıcı bir parçası olarak özellikle aileler için ve özellikle sanat ve tarih müzelerinde yararlı olmaktadır. Öykü anlatıcılarını ve aktörleri verimli bir biçimde kullanan müzeler de vardır. Sayısal teknolojiler ve çevrimiçi öğrenme programları da müzelerde başarıyla kullanılmaktadır, ancak bu aracın kullanılması konusunda yeterli araştırmanın olmadığı görülmektedir (Onur, 2012, s. 60).

Watson'a (2007, s. 13) göre özel gruplar ya da topluluklar da izleyici geliştirmek amacıyla toplumsal işlevleri hayata geçirmek bağlamında önemlidir. Özel gruplar ya da topluluklar, müzelerde kendi tarihlerinin ayrıntılarını ve kültürel kimliklerinin açıklamalarını bulamadıklarında müzelerin kendilerine uygun mekânlar olmadığını düşünürler. Çünkü toplama ve sergileme süreçlerine katkıda bulunmaya davet edilmeyerek müzenin bir parçası haline getirilmemişlerdir. Müze içindeki ve dışındaki etkinliklerde özel gruplarla, topluluklarla ya da azınlıklarla birlikte çalışmak, tüm katılımcılar için gücü ve bilgiyi paylaşma ve müzeyi daha fazla insana daha uygun hale getirme yolu olarak kabul edilir. Bu bağlamda en sık karşılaşılan etkinlikler şunlardır: Müze turları (halka açık grup turları, özel ilgi gruplarına yönelik turlar, bireysel turlar, uzman gözetimli turlar, temalı turlar, okul turları vb.), okul dışı galeri öğrenme programları (etkinlik alanları, müze öğrenme malzemeleri, film, video, iphone-ipad ve android işlemci ile çalışan araçlar için geliştirilmiş özel yazılımlar vb.), toplum, yetişkin ve aile programları (akşam etkinlikleri, konuşmalar - sohbetler, sosyalleşme etkinlikleri, festivaller, özel gün ve haftalar, sanatçılarla buluşma vb.), kurslar (atölye çalışmaları, yaz ve kış programları, müze kampları, film gösterimleri, performanslar, özel dersler vb.), diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği programları (diğer şehirlerle işbirliği, okul ve üniversitelerle birlikte yürütülen projeler, okul-müze işbirliği vb.), okul programları (öğretmen ya da eğitici kitapçıları, müze öncesi ve müze sonrası etkinlik ve değerlendirme kaynakları ve formlar, okullar için bavul müze etkinlikleri, kopya malzemeler, okullarda konferanslar vb.), çevrimiçi eğitim programları (çevrimiçi oyunlar, dersler, seminer, konferans ve çalıştaylar, çevrimiçi sergi katalogları ve eğitim yapraklarıdır) (Zeller, 1989).

Yorkshire Müzeler, Kütüphaneler ve Arşivler Konseyi 2004 yılında *İzleyici Geliştirme Çalışmaları için Pratik Araç ve Uygulama Takımı* adlı bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda müzelerin farklı özellikte izleyicileri müze çalışmalarına dâhil etmek için izleyecekleri yollar tartışılmış ve müzelere aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

1. Birlikte yaşadığımız toplumu ya da toplumları anlamak gereklidir. Müze toplumun ihtiyaçları, öncelikleri, güçlü ve zayıf yanları, bağlantılarını tanımlamalıdır.
2. Tanımlanan tüm durum ve sorunlarla ilgili olarak bir grupla iş birliği geliştirilmelidir. Bu sürecin bütün evrelerinde birlikte çalışma, katılım ve uzun süreli birliktelikler önemlidir.
3. Felsefe ve politika belirlerken, uygulama ve programlar geliştirirken ve hatta müzenin iç ve dış fiziksel mekânını planlarken toplulukları bütünleştirici tasarımlara duyarlı olunmalıdır.
4. Farklı toplulukların benimseyecekleri etkinliklerle daha geniş kitlelere ulaşmayı sağlayacak etkinlikler planlanmalıdır.
5. Etkinliklerin açık olmasına, farklı topluluklar tarafından kabul gördüğüne ilişkin kanıtlar sunulmalıdır.
6. Müze etkinliklerine ve programlarına her kesimden insanın katılması sağlanmalıdır.
7. Katılım yoluyla insanların çeşitli şeyler öğreneceği kabul edilmelidir.

4. Covid-19 ve Sonrasında Müzecilik Çalışmalarında Katılım

ICOM tarafından 21. yüzyılın müzesi için yapılan yeni tanım önerisinde demokrasi, kültürel çeşitlilik, koloni sonrası süreçlerde tüm kültürlerin etik ve bilimsel çerçevede değerlendirilmesi, kültürlerarasılık ve diyalog söylemlerinin öne çıkması, müzeler için ortak bir hareket ve yaklaşım sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu yeni dönem sosyal hareketin müzelerde kabul görmesini hızlandırmakla birlikte Covid-19 salgınının etkisiyle süreci yavaşlatmış; müzelerin misyonunu bir süreliğine farklılaştırmıştır.

Walhimer (2015), değişen müze işlevlerini şöyle açıklar:

Sürdürülebilirlik stratejileri geliştirme, topluma tarafsız bilgi sağlama, sosyal içermeye dayalı etkinlikler planlama, şeffaf koleksiyon yönetimi ve sergileme politikası halkın müzeye olan güvenini artıracak, müzeye katılımı sağlayacaktır. Sürdürülebilir şekilde gelişen müzeler, doğal ve kültürel çevrelere değer verir ve korurlar. Müzenin ve ziyaretçilerinin doğal ve kültürel çevre üzerindeki etkisine duyarlıdırlar. Farklı ziyaretçi topluluklarıyla derin ve uzun süreli ilişkiler kurarlar. Önceki nesillerin katkıda bulunduğu mirası kabul eder ve gelecek nesillere daha iyi bir koleksiyon, bilgi ve miras iletmeye çalışırlar. Sürdürülebilir kalkınmayı gösterme ve teşvik etme potansiyelini değerlendirirler. Yerelin, bölgenin, ülkenin ve dünyanın sosyal, kültürel ve ekonomik canlılığına sorumlu bir şekilde katkıda bulunmayı hedefleyerek personel yetiştirir ve istihdam ederler. Değişen politik, sosyal, çevresel ve ekonomik olaylara şeffaf ve eleştirel tepkiler sunarlar. Toplumun müzeden beklentilerini yansıtan açık ve uzun vadeli amaçları bulunmaktadır.

Müzelerin Covid-19 salgınından olumsuz olarak etkilendiği, sosyal mesafenin onları kapanmaya zorladığı ve istihdam ettikleri insan sayısını sınırladığı izlenmektedir. Kapanmanın ilk aylarında müzeler izleyicileriyle iletişimde kalmak için dijital kanallardan yararlanmışlardır. Dijitalleşme süreci etik ihlallerini de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Batı ülkelerindeki müzelerin neredeyse tüm bütçelerini internete taşıdıkları gözlenmiştir. Salgın krizi dijital kanalları pazarlama için kullanılacak etkili bir seçenek hâline getirmiştir. Bu durum aynı zamanda müzeleri esnek davranmaya yöneltmektedir. Etik kaygılar çerçevesinde profesyonel ve şeffaf biçimde çalışılmayan koleksiyonlar müzeler tarafından hızla dijitale aktarılmış ve halka sunulmuştur. ICOM, bu duruma ilişkin daha somut veriler sunabilmek için 18 Mayıs 2020 tarihinde Uluslararası Müzeler Günü'nde sonuçları duyurmak üzere beş temadan oluşan COVID 19: Müzeler, Müze Profesyonelleri ve COVID-19 adıyla bir rapor yayımlanmıştır (ICOM Social Media Guidelines, 2019). Bu rapor *COVID 19: Müzeler, müze profesyonelleri ve COVID-19* adıyla yayımlanmıştır. Rapor, müzeler ve personel için mevcut salgın durumunu, salgının ekonomik etkilerini, iletişim ve dijitalleşme çabalarını, müzenin ve müze koleksiyonlarının güvenliğini ele alan temalardan oluşmaktadır. Müze ve benzeri 85.000'den fazla kurum salgından olumsuz olarak etkilendiği ve büyük bölümü salgının birinci ve ikinci dalgası süresince kapılarını kapatmak zorunda kaldığı, dünya genelinde 60.000 müzenin yüzde 95'inin kapalı olduğu, başta Afrika olmak üzere, Asya'da ve Orta Doğu'da birçok ülkede müzelerin sadece yüzde 5'i dijital etkinlikler sunabildiği, geri kalan bölümünün izleyicileriyle bir araya gelmediği belirtilmiştir ICOM COVID 19 Raporu (2020, 2). Bu raporda, daha önce 2019 yılında geliştirilen ICOM Sosyal Medya Kılavuzu'ndan faydalanarak, müzelere izleyici geliştirme konusunda ipuçları verilmiştir.

UNESCO'nun müzeler üzerine hazırladığı rapora göre (2020), Covid-19 salgınından etkilenen kültür ve sanat kurumları arasında müzeler de yer almaktadır. Bu rapora göre 2020'de müzelerin yaklaşık %90'ı ortalama 155 gün kapalı kalmış, salgın nedeniyle 2019'a göre 2020'de ziyaretçi sayısında ortalama %70, gelirlerde % 40-60 düşüş olduğu kaydedilmiştir. Salgın sürecinde tam kapanma döneminde ICOM'un yaptığı araştırmada (2020) dünyanın dört bir yanındaki müzelerden öneriler alınmış ve koleksiyonlar için büyük ölçekli bir dijitalleştirme politikasının yanı sıra daha fazla uzaktan eğitim, öğretim ve araştırmayı desteklemeye yönelik tedbirlere yer vermek gerekliliği vurgulanmıştır. Müzeler arasında uluslararası düzeyde iş birliği ve kamu otoritelerinin salgın boyunca müzelere finansal destek sağlaması ve gelecekte kültürleri güçlendirerek kurumları daha dirençli hale getirmesi gerektiği de savunulmuştur. ICOM'a göre, dünyanın en ünlü müzelerinden Paris'teki Louvre Müzesi ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Metropolitan Sanat Müzesi gibi kurumlar, salgın sırasında uğradıkları maddi zararı sınırlamak için bağış toplama kampanyalarına yönelmişlerdir. ABD'deki müzeler ciddi ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Amerikan Müzeler Birliği (*American Association of Museums, AAM*) tarafından 2021 yılı Temmuz ayında bir bildirge yayımlanmış ve ABD'deki 12.000 müzenin 2021 ve 2022 yıllarında kapanabileceği açıklanmıştır (National Survey of COVID-19 Impact on United States Museums, 2020).

Salgın sürecinde müzeler, dijital sergiler açmış, müze galerilerinden canlı yayınlar, webinarlar, eğitim etkinlikleri yapılmaya başlamış ve farklı içerikte videolar üretilmiştir. Bazı müzeler tarafından kendilerini geliştirebildikleri ölçüde elektronik bültenler hazırlanmış, krizin mali etkisini hafifleterek etkinliklerine devam etmeye çalışmışlar, daha fazla çevrimiçi etkinliğe ve sosyal medyanın yaratıcı kullanımına işaret ederek sürdürülebilirliği sağlamaya çalışmışlardır. Covid-19 salgınının uluslararası turizmi olumsuz yönde etkileyeceği öngörüsü ile ekonomisi turizme dayanan bölgelerdeki müzeler yerel ziyaretçiye odaklanarak toplum çalışmalarına zaman ayırabilmişlerdir. Müze koleksiyonları, yeni yaklaşımlarla tekrar gözden geçirilmiş ve geçici dijital sergilere dönüştürülmüştür. Fakat sanal müzeciliğe salgın öncesinde geçmiş olan ve salgın koşullarına uyum sağlayabilen müzeler teknolojiyi etkin kullanarak süreci iyi yönetebilmişlerdir.

Özellikle Metropolitan Sanat Müzesi, British Müzesi, Louvre Müzesi, Tate Modern Sanat Müzesi, Smithsonian Amerikan Doğa Tarihi Müzesi gibi ünlü örnekler sosyal medya hesaplarını etkin biçimde kullanarak izleyicileriyle buluşmuşlardır. Buna rağmen teknolojinin müze etik ilkeleri çerçevesinde aktif kullanımının ne kadar sürdürülebileceği merak konusudur. Bununla birlikte ICOM'un salgın sürecinde toplumun direncini artırmaya yönelik müzelerle öneriler geliştirmesi ve bu çerçevede sekiz maddeden oluşan bir yol haritası çizmiş olması önemlidir (ICOM, 2020). Bu bağlamda müzenin öncelikle koleksiyonlarının ve personelinin güvenliği sağlamaları ve daha sonra en iyi yaptıkları şeylere odaklanmaları ve yeni şeyler yapmanın yollarını aramaları önerilmektedir. Aynı dönemde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, salgının kültür sanat hayatını da sekteye uğratmasıyla Mart ayının sonlarına doğru sanal müze uygulamasını hayata geçirmiştir. Türkiye'deki devlet müzelerinden 13'ü ise bu süreçte <https://sanalmuze.gov.tr> adresinde sanal ortamda ziyarete açılmıştır. 3 boyutlu olarak ziyaretçilere kapılarını açan müzelerde, camekânlı yapıların içindeki eserler net bir şekilde incelenebilmekte; müzelerin krokilerinin ve bölümlerinin de tanıtıldığı sanal müzeler, sinevizyon şeklinde hızla da gezilebilmektedir. Özel müzelerde de (Örn. Sabancı Müzesi, Rezan Has Müzesi, Rahmi Koç Müzesi vb.) dijital platformlar kullanılarak çevrim içi eğitim etkinlikleri düzenlenmiş; geçmiş dönemlerde yüz yüze hazırlanan geçici sergilere çevrim içi ulaşım sağlanmıştır (Akyol, 2020, s. 77; Karadeniz, 2020, s. 10).

Latham ve Jaede (2021); müzelerin iyileştirici gücünü öne çıkararak özellikle pandemiyle birlikte *pozitif müzecilik* yaklaşımının gündeme geldiğini ifade etmişlerdir. Pozitif müzecilik deneysel araştırmalara dayanan ve özellikle uygulamaya yönelik bir çerçevedir. Müze bağlamlarında insanın gelişmesi önceliklidir ve insanların nesnelere anlamlı şekillerde etkileşime girmeleri beklenir. Pozitif müzecilik müzeleri insanların gelişeceği bir yer olarak konumlandırmaya çalışır ve kasıtlı olarak insanların iyilik haline odaklanır. Müzede ziyaretçinin farkındalık, şefkat, şükran ve dayanıklılık gibi kavramları öne çıkarmasını sağlayacak bir müzecilik uygulaması benimsenir. Bu bağlamda olumlu bir bakış açısıyla müzeler, ziyaretçilerin kendi coğrafyalarında farklı ve olumlu bir bakış açısıyla gelişmesini sağlayabilir. Böylece son derece hassas konulardan ve zorlu bakış açılarından çok daha hafif konulara kadar geniş bir çerçevede konular ele alınabilir.

5. Sonuç

Müzelerde kültürel temsil, eğitim, katılım vb. konular müzelerin toplumsal işlerini ne düzeyde yerine getirdikleri sorusunu müzecilik gündemine taşımaktadır. Bu sürecin sonucunda müze eğitimi müzenin en önemli toplumsal işlevi haline gelerek toplumsal değişimin nabzını tutmaya başlamış, müze ve izleyici ilişkisinin kilit noktası haline getirmiştir. Müze ziyaret süreçlerinde ziyaretçinin aktif, canlı ve katılımcı olması ve yenilikçi etkinliklere katılım sağlaması beklenir. Bu bağlamda ziyaretçiler müzede nesnelere dokunabilmeli, bir kalenin ya da tarihsel evin bahçelerini ve binalarını keşfedebilmeli, müzecilerle tarihi bir tablonun nasıl korunduğu hakkında konuşabilmelidirler.

Çağdaş müzecilik bir yaklaşım olarak müzenin, kamuya açık ve herkesin kolaylıkla fiziksel ve kültürel erişim sağlayabildiği bir alan olmasını gerekli kılar. Bu bağlamda müzeler, tarihsel, sosyal, kültürel ve bilimsel konularda tartışma ortamını yaratabilecek düzeyde insan haklarına saygıyı öne çıkaracak, cinsiyet eşitliğini savunacak ve toplumsal bütünleşmeyi vurgulayacak stratejiler belirlemeye başlayan kurumlar haline gelmektedir. Sivil toplum örgütleriyle iş birliği içinde çalışarak demokratik katılım yaklaşımları geliştiren müzeler, küresel tüketim ve tüketimcilik örüntülerinin ortaya çıkmasıyla; ulus-aşırı çok kültürlü yapıların artmasıyla; küresel kültür olaylarının ve turizmin insan hareketliliğini artırması gibi nedenlerle küresel bir köye dönen dünyanın merkezinde çalışmaktadır. Bu süreçte müzelerin hizmet verdiği toplumlar artık homojen bir kimlik taşımak yerine, bir dizi toplumsal ve kültürel etkileri ve bileşenleri içeren bir topluma dönüşmüştür.

Müze bir eğitim kurumudur ve toplumsal hareketleri içeren; bu hareketlere yanıt veren eğitsel bir altyapıya sahiptir. Bu nedenle müze, eğitimin ilerlemeci özelliğine de uyum sağlayarak toplumun hizmetinde çalışmalıdır. Müze, eğitimin ilerlemeci, toplumsal ve çağdaş tüm özelliklerini yansıtacak bir potansiyele sahiptir ve böylece demokrasi ve insan hakları başta olmak üzere pek çok toplumsal unsuru yorumlayarak sunacak biçimde çağı izlemelidir. Bu görevi tanımlamak, ayrıntılı olarak süreçlerini belirlemek ve bu sürecin fırsatlarından faydalanmak müzenin öncelikli sorumluluğudur. Müzelerin toplum çalışmalarını devam ettirebilmeleri sürdürülebilirliklerini garanti altına almalarına bağlıdır. Değişimi yönetmek ve sürdürmek için, müzenin amaçlarını yeni bir vizyonla belirlemek, müzenin yöneticisi olan kişi tarafından yönetilecek bir disiplinlerarası bir ekip kurmak, ekibin yapısını ve içeriğini çağdaş müzeciliğin gerektirdiği çalışma alanlarına göre belirlemek, karar alma süreçlerine müzenin tüm personelinin dâhil etmek, tüm müze birimlerine planlama ve strateji aşamalarını eklemek, yenilenmek ve gelişmek için risk almak, finansal

yönetim süreçlerinde profesyonel destek almak, medya farkındalığını ve kullanımını artırmak zorunluluk haline gelecektir.

Müzelerin farklı rollere ve sorumluluklara açılması ve ziyaretçilerle yeni ilişkiler kurması Covid-19 salgınından sonra zorunlu hale gelmiştir. Dolayısıyla bu süreçte iyi örneklerden ilham alarak sürdürülebilir bir değişim için bütüncül yaklaşımlara gereksinme vardır. Yeni yaklaşımları genele yaymadan önce küçük pilot projeler için kaynak bulmak ve bunu bazı müzelerde uygulamak müzelerin genelinde topluma yönelik tutumların değişimi yönünde yararlı olabilir. Bununla birlikte müze uygulamalarının demokratikleşmesi için müzenin topluluklarla ilişkilerini yenilemek önemlidir. Müze içinde araştırma ve değerlendirme yapmak ve ziyaretçi araştırmalarına önem vermek, müzenin toplumsal etkisini tanımak sektörün içindekileri ve dışındakileri bilgilendirmek açısından önemlidir.

Gelişmeleri ve değişen toplumsal ihtiyaçları izlemek; toplulukları dinlemek ve onlara nasıl yardımcı olunabileceğini belirlemek de öneriler arasında yer almaktadır. Toplum diğer kurum ve kuruluşlarıyla birlikte hareket etmek ve salgın sürecinde yalnız olmadığını bilmek müzelere iyi gelecektir. Bu nedenle özellikle çalışan sayısı az ve bütçesi limitli olan mikro müzelerin kendileri gibi müzelerle iş birliği içinde çalışmaları gündemdedir. Şüphesiz salgının toplum ve insanlar üzerindeki travmatik etkilerini izlemek ve bunları derlemek müzelerin önemli sorumluluklarından biri hâline gelmiştir. Bugünün deneyimlerini yazılı, görsel ve sözlü biçimlerle derlemek ve sunmak önemlidir. Bu nedenle salgının arkeolojisini müzeler aracılığıyla anlatmak gereklidir. ICOM tarafından 2023 yılı Uluslararası Müzeler Günü temasının *Sürdürülebilirlik ve Esenlik* (ing. *Sustainability and Wellbeing*) olarak belirlenmesi topluluklarla müze arasında profesyonel olarak kurulacak ilişkinin boyutları konusunda da fikir verecektir (ICOM, 2022).

Kaynakça

- Akyol, K. P. (2020). Covid-19 Küresel Salgın Dönemi ve Sonrası Müze Etkinlikleri. *Milli Folklor*, 16(3), 72-86.
- American Association of Museums (AAM). (2021, 18 Ocak). Principles and standarts. <https://www.aam-us.org/programs/ethics-standards-and-professional-practices/>
- Black, G. (2005). *The engaging museum: developing museums for visitor involvement*. Routledge.
- Bryant, E. & Mileham, E. (2010). *Shhh... it is a secret! exhibition report*. Wallace Collection.
- Gordon, P. (2005). Community Museums: The Australian Experience. In Gerard Corsane (Ed.), *Heritage, museums and galleries: an introductory reader* (pp. 357-364). Routledge.
- Greenhill, H. E. (2007). *Museums and education. purpose, pedagogy, performance*. Routledge
- Hein, G. (2012). *Progressive museum practice: John Dewey and democracy*. Left Coast Press.
- Hein, G. (2013). Progressive museum education: Examples from the 1960s. *International Journal of Progressive Education*, 9 (2), 61-76.
- Henning, M. (2006). *Museums, media and cultural theory*. Berkshire Open University Press.
- ICOM. (2019, 28 Temmuz). International Council of Museums' museum definition. <https://icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition/>
- ICOM. (2020, 24 Kasım). Museums and COVID-19: 8 steps to support community resilience. <https://icom.museum/en/news/museums-and-covid-19-8-steps-to-support-community-resilience/>
- ICOM Social Media Guidelines. (2019, 9 Mayıs). Social media guidelines. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2019/10/Social-media-guidelinesEN-1.pdf>
- ICOM Report. (2020, 9 Mayıs). Survey: Museums, museum professionals and COVID – 19. <https://icom.museum/en/covid-19/surveys-and-data/survey-museums-and-museum-professionals/>
- ICOM. (2020, 30 Aralık). Report on museums, museum professionals and COVID-19. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/05/Report-Museums-and-COVID-19.pdf>
- ICOM. (2022, 3 Aralık). International Museum Day. <https://imd.icom.museum/international-museum-day-2022/the-theme-the-power-of-museums/>

- ICOM. (2022, 17 Kasım). Museum definition. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>
- Jalving, P. (2017). The art of taking part: Participation at the museum. *ARKEN Bulletin Denmark Museum of Modern Art*, 7, 115-131.
- Karadeniz, C. (2020). Müzede dijital teknolojilerin kullanımı ve salgın sürecinde dijital katılım. *İdil Dergisi*, 70, 975-984.
- Kreps, C. (2009). Foreword. In *Museums as places for intercultural dialogue: Selected practices from europe*, (pp. 4-5). MAP for ID Project Group.
- Lang, C., Reeve, J. & Woollard, V. (2006). So where we go from here? In C. Lang, J. Reeve & V. Woollard (Eds.), *The Responsive Museum* (pp. 227-237). Ashgate.
- Latham, K. F. & Jaede, K. F. (2021). Take that COVID! Positive Documents Emerging from the Museum Sector. *Proceedings, Document Academy*, 8 (2), 13. <https://doi.org/10.35492/docam/8/2/13>
- Lucija, A., Durksen, T. & Volman, L. M. (2017). Museums as avenues of learning for children: A decade of research. *Learning Environments Research*, 20 (1), 47-76.
- Maffei, N. (2014). John Cotton Dana and the politics of exhibiting industrial art in the US, 1909-1929. *Journal of Design History*, 13(4), 301-317.
- Malraux, A. (1956). *Museum without walls. The voices of silence*. Secker & Warburg.
- Message, K. (2006). The New Museum. *Theory, Culture & Society*, 23 (2-3), 603 – 606.
- National Survey of COVID-19 Impact on United States Museums. (2020, 30 Aralık). American Alliance of Museums Report. https://www.aam-us.org/wp-content/uploads/2020/07/2020_National-Survey-of-COVID19-Impact-on-US-Museums.pdf
- Network of European Museum Organizations Report. (2020, 6 Mayıs). Report on museums: Museum lives in post- pandemic. <https://www.ne-mo.org/news/article/nemo-now-online-nemo-webinar-museum-lives-in-post-pandemia.html>
- Onur, B. (2012). *Çağdaş müze, eğitim ve gelişim: Müze psikolojisine giriş*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Onur, B. (2014). *Yeni müzebilim: Demokratik toplumu yaratmak*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Preziosi, D. & Farago, C. (2004). *Grasping the world. The idea of the museum*. Ashgate Publishing.
- Rand, J. (2002). The Visitor's Bill of Rights. G. Anderson (Ed.), In *reinventing the museum: Historical and contemporary perspectives on the paradigm shift* (p.158-159). AltaMira Press.
- Ross, M. (2004). Interpreting the new museology. *Museum and Society*, 2(2), 84-103.
- Sandell, R. (2003). Social inclusion, the museum and the dynamics of sectoral change. *Museum and Society*, 1(1), 45-62.
- Sandell, R. & Nightingale, E. (2012). *Museums, equality and social justice*. Routledge.
- Simon, N. (2010). *The participatory museum*. Muzeum Z.O.
- Tlili, A. (2008). Behind the policy mantra of the inclusive museum: Receptions of social exclusion and inclusion in museums and science centres. *Cultural Sociology*, 2(1),123-147.
- UNESCO. (2020). UNESCO report: Museums around the world in the face of COVID-19, May 2020. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530>
- Walhimer, M. (2015). *Museums 101*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Walsh, K. (1992). *The representation of the past: Museums and heritage in the post-modern world*. Routledge.
- Watson, S. (2007). Museums and their communities. In S. Watson (Ed.), *Museums and their Communities* (pp. 2-25). Routledge.
- Zeller, T. (1989). The historical and philosophical foundations of art museum education in America. In N. Berry and S. Mayer (Eds), *Museum education history, theory, and practice*. The National Art Education Association.